

هنر فرش

در میان جیش دوار گل ها و گیاهان و در برابر درخت همیشه جاوید، طاووسی رو به بالاترین نقطه سرو، جایی که به پردیس اشاره می شود نگاه می کند و غم عزلتی ناخوش را با تکان بال ها و گسترانیدن دم نگارین خود عیان کرده است. نقش فرشی همچنان در بی فرصتی است برای یافتن استاد یافتنده ای که رج به رج فرش را عاشقانه بیافد.

طاووسخانه

نگاهی به نقش طاووس در تاریخ و هنر ایران

پری زنگنه | عکس: مهدی تمیزی

در «فرهنگ نامه پارسی آریا» واژه پارسی شده طاووس را «فراش مرغ» آورده اند؛ شاید از آن جهت که بال های خود را همچون فرشی نگارین بر زمین می گسترانند. حضرت علی^(ع) هم طاووس را از شگفت انگیزترین پرندگان در آفرینش دانسته اند. ارسطو آورده که طاووس و خروس «پرنده پارسی» نام داشته اند و در موارد متعددی، طاووس از عمده پیشکشی های سفیران پارسی به جهت پادشاهان ممالک مختلف بوده است. این پرنده با هبوط آدم و حوا، مدخل بهشت، نماد خورشید، نماد سلطنت، رستاخیز، نشان عزت، تجدید حیات، زیبایی و بسیاری مفاهیم اسطوره ای و نمادین دیگر ارتباط دارد. نقش این پرنده روی پارچه ساسانی معنایی متفاوت تر از همین نقش بر سردر مسجد جامع عباسی دارد. در تعدادی از پارچه های به دست آمده از دوران سلجوقی، ایلخانی و صفوی هم این نقش دیده می شود؛ هر چند می توان آن را اقتباسی از طرح های دوره ساسانی به حساب آورد. علاوه بر این، طاووس نماد سلطنت ساسانیان به شمار می رود و روی مهرهای آن دوران هم این نقش دیده شده است.

طاووس در متون تاریخی هم جایگاه به خصوصی دارد. آنجا که در تاریخ طبری آمده: «ابلیس از طاووس پیرسید که آن درخت کدام است که خدای عزوجل، آدم را گفت از آن مخور؟ و طاووس درخت گندم را به ابلیس بنمود و گفت این است.» نقل این روایت ها در متون تاریخی و از آنجا که طاووس را «مدخل بهشت» هم نامیده اند، باعث ظهور این نقش بر سردر ورودی ها - مساجد و خانه ها و بازارها - شده است؛ البته حضور این نقش از دوران صفویه قوت گرفت. یکی از مراکز مهم هنر نمایی هنرمندان ایرانی در دوره صفویه، در پایتخت آن زمان - اصفهان - صورت گرفته است.

در ادب پارسی هم بسیار از طاووس و زیبایی های و شرمساری هایش سخن گفته شده است. به چرایی نقش طاووس بر سردر خانه ها و عمارت ها، می توان از میان همان متون تاریخی دست پیدا کرد. طبق روایات اشاره شده، طاووس، ابلیس را می شناسد و می تواند از داخل شدنش به این اماکن جلوگیری کند؛ البته هیچ گاه این نقش به گونه ای کاملاً مشخص و واضح دیده نمی شود، بلکه در پیچ و تاب اسلیمی ها و گل های بهشتی پنهان می شود. بر سردر ورودی مدرسه چهارباغ اصفهان هم، که در اواخر عصر صفویان بنا شده، طاووسی نظاره گر دخول و خروج طلبه های پیر و جوانی نشسته است که در جستجوی مفهوم آفرینش و هستی گام برمی دارند.

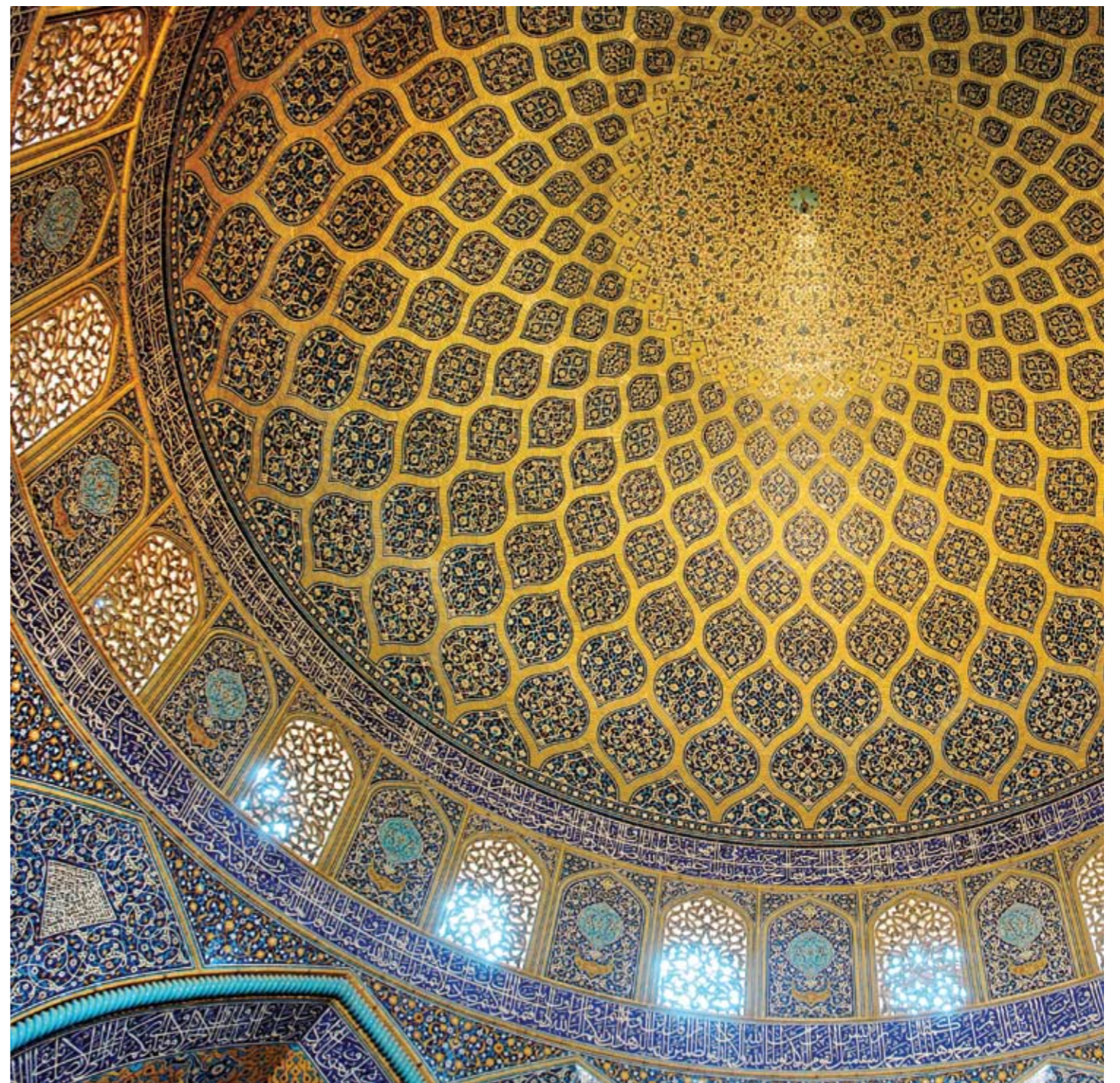
▼ **تکپیان همیشگی**

بعضی از درها و پنجره‌های خانه‌های متعلق به دوران قاجار به در اصفهان مزین به نقش طاووس یا شیشه‌های رنگی است. انعکاس بازگشته رنگ‌های طاووس بر اندرون اتاق هم، حضور همیشگی این تکپیان را یادآور می‌شود

► **بر سر در علم**

بر سر در مدرسه چهارباغ، نقش طاووسی با پرهای گسترده و در میان بیخ و تاب اسلیمی‌ها جاخوش کرده است؛ زیر کتیبه‌ای که در مراکز دینی و علمی، بسیار به چشم می‌خورد و روی آن «انامدینه العلم و علی بایها» نوشته شده. این شاهکار معماری که از مدارس به جامانده دوران صفویه است، یکی از مراکز مهم تعلیم و آموزش طلاب در اصفهان بوده و هست

▲ **چرخش پرها بر گنبد**

در بین مردم اصفهان شایع است که اگر بر سقف طلائی مسجد شیخ لطف‌الله نگاه کنی، طاووسی را خواهی دید که پرهایش را گسترده و به هر طرف که بچرخد، چرخش طلائی و نیلی پرهای طاووس با تو می‌چرخد. تکرار نقوش هندسی کاشی‌کاری‌ها که بسیار با نقش پرهای این پرنده مطابقت دارد هم، این تصور بصری را قوت می‌بخشد. تشخیص درست و غلط بودن افکار عمومی در باب یک پدیده تاریخی که پشتوانه‌ای اعتقادی نیز دارد، کار چندانی ساده‌ای نیست

► **طاووس، گلدان و مسجد**

سر در مسجد جامع عباسی در اصفهان، مزین به نقش ۲ طاووس است که بر تنها زمینه سیاه کاشی معرق، ورود عابدان را خوشامد می‌گویند. این دو طاووس، بر دو پهلوئی گلدانی انباشته از گل‌های بهشتی و در سرریز شاخه‌های آن گل‌ها پنجهان شده‌اند

► **طاووس عزا**

حضور بیکره حیوانات بر علم عزاداران عاشورایی، قصه‌ای دیگر گونه دارد. به مرور نیز بر تعداد و انواع این حیوانات در دوره‌های مختلف افزوده شده است. علم و تزئینات آن را با فولاد می‌سازند و با طلا و نقره، در شکل‌های اسلیمی و هندسی تزئین می‌کنند. عموماً طاووس یکی از نقش‌های مشترک در همه علم‌های عزاداری است

► **طاووس قبر**

بر سنگ قبر مردم همچنان این نقش خودنمایی می‌کند. ترس از حضور ابلیس در دنیای دیگر، باعث شکل گرفتن این نقش شده تا مگر شیطان را براند و روح متوفی، آرام در خانه آخرت ساکن شود. این سنگ قبر متعلق به دوره پهلوی اول است و در یکی از بنام‌ترین قبرستان‌های ایران - تخت پولاد اصفهان - یافت شده است

► **سکه سلطان حسین**

سکه منقوش به نقش طاووس، متعلق به موزه ملی ملک و مربوط به دوران شاه سلطان حسین صفوی است؛ یعنی متعلق به ۱۱۰۰ هجری قمری. بخش سکه در موزه ملی ملک در تهران، یکی از بخش‌های دیدنی و از پر بارترین مجموعه‌های سکه در ایران است

► **کاردست استاد**

این نقش طاووس از آن ابوالحسن غفاری یا صنیع‌الملک، پر آوازه‌ترین نقاش دوره قاجار است که در سال ۱۲۳۲ خورشیدی مجموعه هزار و یک شب را به تصویر کشید. خوشنویسی این کتاب به قلم محمدحسین طهرانی انجام شده است. این کتاب ۶ جلدی، دارای ۲ هزار و ۲۸۰ صفحه و شامل هزار و ۱۴۲ صفحه متن، هزار و ۱۴۴ صفحه تصویر و ۴ صفحه سیاه و سفید است. در هر صفحه بین ۲ تا ۶ مجلس نقاشی شده و از نفایس گنجینه نسخ خطی کاخ گلستان است

► **نقش خانه تاریخی**

نقش طاووس با کاشی معرق، در پیچ و تاب گل‌های بهشتی، بر سردر پنجره یکی از قدیمی‌ترین خانه‌های اصفهان قرار گرفته است. این خانه در اواخر قاجار به اوایل پهلوی، میان باغ گیلاسی بزرگ و مشرف به رودخانه زاینده رود قرار داشته است. امروزه این خانه همچنان در پارک آبشار و رو به زاینده رود خشک قرار دارد و به خانه هنرمندان اصفهان تغییر کاربری داده است

► **محافظان مسجد**

بالای یکی از گوشواره‌های مسجد جامع عباسی، جایی که نه نگاه رو به آسمان عابدی و نه حتی نگاه رهگذری بر آن می‌افتد، هنرمند کاشیکار ۲ طاووس سبز را به نقش در آورده است. این دو، در خلوت لاجوردی خود، آرام‌ترین گوشه‌های دنج مسجد را نیز از ورود ابلیس محافظت می‌کنند

► **تزیین کاربردی**

دسته‌بندی هنرهای زیبا و هنرهای کاربردی، از جمله دسته‌بندی‌هایی است که در هنر ایران بسیار پر سر و پا است. دست‌بافته‌های سنتی ایران چون قالی و گلیم و جاجیم و کببه و بسیاری دیگر، از جمله هنرهای سنتی این سرزمین هستند که هم زیبا و هم کاربردی‌اند. نقوش روی این دست‌بافته‌ها، هم شرح حال یافته‌اند است و هم شرح نیاز عقیدتی جامعه‌ای بزرگ‌تر. در این قطعه، نقش طاووس با مهارت و استادی خلاصه و یافته شده است

► **بهشت در کنار خروس**

فروش ایرانی تکه‌ای از بهشت است. جماعت مرغان بهشتی، نشسته در سایه‌سار درختان و همنوایی موزون رنگ‌ها و فرم‌های این پرندگان، به سرانگشت استادانه طراح بر کاغذ نقطه چین شده است؛ اینچنین مهبای یافته‌شدن برای خانه‌ای که شاید بهشتی زمینی باشد. طاووس و خروس، ۲ پرنده پارسی که ارسطو از آنها نام برده، در این تصویر به خوبی دیده می‌شوند